

KADA SJEĆANJE ZAMIJENI ISTORIJU

Piše: Marko Banović, analitičar Digitalnog forenzičkog centra

Živimo u vremenu u kojem je znanje dostupnije nego ikada, ali autoritet nauke nikada nije bio slabiji. To možda najlakše vidimo u odnosu prema medicini. Godine istraživanja i stručnog konsenzusa nerijetko se stavljaju u istu ravan sa ličnim iskustvom, objavom na društvenoj mreži ili uvjerenjem da „svako ima svoju istinu“.

Ne mislim da je problem u tome što ljudi sumnjaju. Naprotiv. Uostalom, Dekart je smatrao da pravi tragač za istinom mora, makar jednom u životu, posumnjati u sve stvari. Problem nastaje kada zaboravimo razliku između sumnje koja traži dokaz i sumnje koja dokaz odbacuje zato što nam se ne dopada.

Sa istorijom je taj proces možda otišao još dalje. Istorija se sve manje doživljava kao naučna disciplina koja, na osnovu izvora, dokaza i kritičkog metoda, pokušava da razumije prošlost, a sve češće kao kolektivno sjećanje – priča o tome ko smo „mi“, ko su „oni“, ko je bio žrtva, ko heroj, a ko neprijatelj.

Zato kada govorim o potrebi da ponovo izgradimo povjerenje u nauku, ne mislim da treba da naučimo da autoritetima vjerujemo bez pitanja. Upravo suprotno. Treba ponovo da naučimo da vjerujemo naučnom metodu – da provjeravamo činjenice, tražimo izvore, ne uzimamo stvari zdravo za gotovo i, možda najteže od svega, budemo spremni da promijenimo mišljenje kada dokazi govore drugačije.

Istorijski revizionizam počinje tamo gdje preispitivanje prestane da prati dokaz, a počne da prati cilj. Činjenice se biraju, neugodni djelovi prošlosti preskaču, događaji izvlače iz konteksta, a složene okolnosti svode na jednostavne priče o herojima, izdajnicima, pobjednicima i žrtvama. Negacionizam ide korak dalje: ono što je utvrđeno dokazima relativizuje se, umanjuje ili otvoreno poriče.

Takve pojave nijesu nove. Novo je okruženje u kojem danas žive.

Dezinformacije mogu da pretvore marginalno ili već opovrgnuto tumačenje prošlosti u naizgled legitimnu dilemu. Tvrdnja koja je godinama postojala na marginama javnog prostora, kroz društvene mreže, portale, podcaste ili kratke video-formate može se ponoviti hiljadama puta, dobiti novu publiku i vremenom stvoriti utisak da oko istorijski utvrđenih činjenica postoji ozbiljan spor. Ponavljanje ne čini tvrdnju istinitom, ali može učiniti da ona počne da djeluje poznato, prihvatljivo i vrijedno razmatranja

A onda dolaze emocije. One su često važnije od same tvrdnje.

Dovoljno je da sadržaj proizvede osjećaj da smo ponovo prevareni, poniženi ili ugroženi. Ili da nas podsjeti na navodno slavno vrijeme u kojem smo bili jači, složniji ili pravedniji. Bijes, strah, ponos i nostalgija brže putuju društvenim mrežama od fusnote i arhivskog dokumenta.

Algoritam pritom ne zna istoriju. Ne zna koji je izvor pouzdan niti šta o nekom događaju kaže ozbiljno istorijsko istraživanje. On samo vidi da smo zastali, reagovali, komentarisali i podijelili sadržaj – i zaključuje da ga treba pokazati još nekome.

U društvima poput našeg, gdje prošlost nikada nije sasvim prošla, to je posebno opasno. Događaji stari nekoliko decenija ili vjekova i danas postaju argumenti u političkim sukobima. Zato istorijski revizionizam gotovo nikada nije samo rasprava o tome šta je bilo. On je pokušaj da se preko prošlosti utiče na to kako ćemo razumjeti sadašnjost i kako ćemo se odnositi jedni prema drugima.

Zbog toga odgovor ne može biti samo još jedan fact-check. Provjera činjenica je važna, ali često dolazi kada je problem već nastao. Ako želimo dugoročniju otpornost, moramo početi ranije – u obrazovanju.

Upravo tu vidim i najvažniju ulogu medijske pismenosti. Ona nije samo vještina prepoznavanja lažne vijesti. Ona je način razmišljanja. Ista pitanja koja postavljamo istorijskom izvoru treba da postavljamo fotografiji, videu, portalu ili objavi na društvenoj mreži: ko govori, na osnovu čega, šta je izostavljeno, kome poruka koristi i kakvu emociju pokušava da izazove.

Ako mlade naučimo tome, ne učimo ih šta da misle. Učimo ih kako da dođu do zaključka.

Možda je upravo to najbolji način da ponovo izgradimo povjerenje u nauku: ne tražeći slijepu vjeru, već podučavajući metod. Da provjeravamo prije nego što povjerujemo, da sumnjamo bez cinizma, da razlikujemo činjenicu od sjećanja i da budemo spremni da promijenimo stav kada dokazi to zahtijevaju.

Jer prošlost ne možemo promijeniti. Ali možemo naučiti kako da je razumijemo, prije nego što neko naša sjećanja iskoristi da oblikuje našu sadašnjost.

Ovaj tekst je pisan za sajt medijskapismenost.me u okviru programa Agencije za audiovizuelne medijske usluge. Tekst je moguće preuzimati i dijeliti uz obavezno navođenje izvora.